

MAGYAR KÖZÉP- ÉS NAGYVÁROSOK VERSENYKÉPESSÉGI TIPOLÓGIÁJA ÉS HUMÁN TŐKÉT VONZÓ POTENCIÁLJA

VARGA VIRÁG – TEVELL-HORVÁTH DOROTTYA – HORZSA GERGELY

COMPETITIVENESS TYPOLOGY
OF HUNGARIAN MIDDLE-SIZED CITIES AND THEIR POTENTIAL
TO ATTRACT HUMAN CAPITAL

Abstract

In the context of globalization, cities and metropolitan areas are playing an increasingly important role compared to regions, in parallel with growing urban-rural disparities. In addition to economic factors, social and cultural factors that make a city attractive to young, creative populations play a more important role than ever before.

The research attempts to typify the fifty-eight Hungarian middle and large sized cities with more than twenty thousand inhabitants on the basis of their infrastructure, as well as their economic and socio-cultural characteristics. It then presents the behaviour of different city types based on additional variables. Relevant variables were selected by principal component analysis, then the investigated settlements were classified into five clusters based on the four principal components. Also, a secondary analysis has been done to examine correlations between cluster membership and demographic characteristics of the member cities (percentage of young people between 20-39, of the educated population, and of population commuting, population size). Regarding cluster membership along with the rate of young people between 20-39 there was no significant difference.

Examining the members of the clusters, it can be seen that Budapest plus its agglomeration have an even greater spatial structural effect than expected. Another important result is that the present cluster analysis shows unquestionably the east-west division of Hungary. However, there are also clear developmental breakdowns along the distribution of past or present industrial production.

Keywords: urban competitiveness, settlement typology, human capital

Bevezetés

A globalizációs és urbanizációs tendenciák egyre nagyobb mértéket öltő folyamatával párhuzamban ma már a városok széleskörű hálózata kapcsolódik be a szolgáltatások, munkaerő, valamint a tőke nemzetközi áramlásába, elősegítve ezzel a gazdaság világméretűvé válását. Az uniós törekvések irányába ható területi kohéziós direktívák a metropolisztárségek mellett felértékeli a közép- és nagyvárosok szerepét, amelyek policentrikus struktúrába szerveződve allokálhatják legkedvezőbb módon erőforrásaikat a világméretű értéktermelés helyi folyamatai számára (WATERHOUT, B. et al. 2005, KOVÁCS Z. – SZABÓ T. 2013, BURGER, M. J. et al. 2014). Mivel az előbbieik által egyre fontosabbá válik a városok növekedéshez és jóléthez való hozzájárulása, kiemelt figyelmet kell szentelnünk ezen entitásoknak a globális versenyképesség kontextusában (LEFF, S. – PETERSEN, B. 2015).

E tendenciával párhuzamosan, egyfajta szemléletváltást hozva, a gazdasági tényezők mellett a társadalmi és kulturális faktorok szerepének erősödése figyelhető meg a városok humán tőke vonzó és megtartó képessége tekintetében – ezáltal emelve e puha tényezőket városi versenyképességi indikátorrá.

Kutatásunk célja infrastrukturális, gazdasági és társadalmi-kulturális jellemzőik alapján, induktív módon elkészíteni az összesen ötvennyolc magyarországi közép- és nagyváros

versenyképességi tipológiáját humán tőke vonzó potenciáljuk bázisán. Az így létrehozott tipológia segítségével olyan kérdések megválaszolására törekszünk, hogy milyen területi mintázatokat mutat a közép- és nagyvárosok versenyképességet meghatározó humán tőke vonzó potenciálja; milyen erős szerepet játszik ebben Budapest térszerkezeti hatása; továbbá, hogy milyen egyéb szocio-ökonómiai és demográfiai változók mutatni kapcsolatot a humán tőke vonzó képesség tekintetében vett klaszterhovatartozással.

A városok versenyképessége és sikeressége, valamint a humán tőke vonzása és megtartása

Az egységes fogalmi meghatározás szerint a versenyképesség „*a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a külgazdasági (globális) versenynek ki vannak téve*” (EC, 1999: 75; LENGYEL I. 2000: 974). MEYER-STAMER, J. (2008) bevezette a rendszerszemléletű versenyképesség fogalmát, melyben a magas és növekvő jövedelem létrehozására való képesség mellett a helyi lakosság megélhetésének (livelihoods) javítását is hangsúlyozta. E diskurzus mentén bontakozott ki az AININGER, K.–FIRGO, M. (2015) szerzőpáros továbbá STIGLITZ, J. E et al. (2010) értekezése, akik a társadalmi haladás, a jólét és jóllét fogalmát helyezték előtérbe, kontrasztot állítva a gazdasági növekedés egyoldalú, a GDP jelentőségét túlhangsúlyozó felfogásnak. ERDŐSI F. (2002) megállapítja, hogy a városközi verseny valódi tétje és mértéke az életminőség, amely magába foglal olyan puha tényezőket is, mint a természeti, valamint az épített környezet, a táj arculata, művészeti értékek, kultúra. Látható tehát egy eltolódás a korábbi, pusztán gazdasági, anyagi szemlélet irányából egy szociálisan érzékenyebb, emberközpontúbb megközelítés felé. Fontos kiemelni továbbá, hogy a regionális versenyképesség elemzésében, a gazdasági növekedés és fejlődés magyarázataiban egyre inkább az endogén jellegű értelmezések kerülnek a fókuszba, hangsúlyozva a tudásbázis, a kutatás-fejlesztés, az innovációs milió, a klaszterek, hálózatok, a humán tőke, valamint a bizalom szerepét (VARGA A. 2009, HORVÁTH GY. 2013, LENGYEL B. 2013, LUX G. 2013, CAPELLO, R. 2015, FISCHER, M.–NIJKAMP, P. 2014), egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítva az innovációs potenciálnak – mint a területi versenyképességet is befolyásoló tényezőnek – melynek legfontosabb elemei a technológiai és tudástranzfer, az innovációs szolgáltatások, valamint az elérhető adattömeg, a helyi és regionális környezet (a lakókörnyezet továbbá a kulturális szolgáltatások) (RECHNITZER J.–GROSZ A. 2005).

A versenyképesség e tág értelmezése vezet el a városok sikerességének megértéséhez. HERBERT, D.–SMITH, D. (1989) szerint a sikeres városban a terciér szektor térnyerése jellemző, melyben az értékhúzó ágazatok nagy számban jelen vannak, s a felértékelődő tudás által kiemelt szerepet kap a K+F és az innovációs képesség. LUKÁCS G. (2008) a magasan kvalifikált munkaerő, valamint az általa fejlődő gazdaság fontossága mellett olyan tényezőknek is kulcsszerepet tulajdonít a települési siker érdekében, mint a könnyű megközelíthetőség, elérhetőség, a megfelelő színvonalú (szociális) infrastruktúra, illetve az üzleti szolgáltatások megléte, hangsúlyozva emellett a szolidaritás és cselekvőkészség fontosságát, valamint a kulturális, műveltségi, történeti, helyi közösségi, attitűd- továbbá mentalitásbeli feltételeket. Ezzel párhuzamban BÓDI F.–BŐHM A. (2000) a települési siker tekintetében olyan puha elemek elengedhetetlenségét írják le, mint a hagyományos polgári értékek, az identitás, az empátia, az újra való nyitottság, továbbá egy kapcsolati háló megléte. Mindezek mellett azonban nem elhanyagolható a sikeresség demográfiai vonatkozása sem (SZÁSZ A. 1984).

A városok versenyképessége, illetve sikeressége tehát nem csupán hagyományos erőforrások (tőke, munkaerő, infrastruktúra) függvénye, hanem olyan addicionális tényezőkön is múlik, melyek az adott terület endogén fejlődését is táplálják. Ezeket összefoglaló néven területi tőkének (CAMAGNI, R. 2005, 2008, 2009) nevezhetjük. Ide sorolható a földrajzi elhelyezkedés, a méret, a termelés szintje, a klíma, tradíciók, természeti erőforrások, életminőség, üzleti inkubáció, ipari parkok, üzleti hálózatok, szokások, informális szabályok, szolidaritás, közös támogatások, ötletek találkozása, környezet (OECD 2001). A területi tőke elmélete figyelembe veszi, hogy a gazdasági fejlődés nem minden esetben segíti közvetlenül a társadalmi jólét elérését (BARCA, F. 2009; OECD 2001: 16), újszerűsége pedig abban rejlik, hogy a korábban mérhetetlennek vélt immateriális javaknak ugyanolyan értéket tulajdonít, mint a materiális tőkének (FABBRO, S.–MESOLELLA, A. 2010). Az endogén növekedésemélet szerint a regionális gazdasági folyamatokban a területi tőke humán tőke-elemei kulcsszerepet kapnak, mert a térség helyi erőforrásait és attraktivitását egyszerre fejlesztik (JÓNA GY. 2013). A humán tőke szerves részét képezi a kulturális tőke (BOURDIEU, P. 2004), amely azért nyer egyre nagyobb szerepet, mert a tudás és emellett a szélesebb értelemben vett kultúra gazdasági tőkévé alakítható (JÓNA, GY. 2013).

A globális versenyben az immateriális javak, amilyen a tudás vagy a kapcsolati tőke, napjainkra a gazdasági fejlődés egyik legfontosabb mozgatórugóivá, a termelés fő erejévé váltak (LUKOVICS M.–ZUTI B. 2014). A magasfokú szakértelem megtartása, vonzása így egyre nagyobb értéket képvisel a városi versenyképesség és gazdasági teljesítmény tekintetében, így a városoknak képessé kell válniuk egy olyan tudásbázis vonzására, illetve megtartására, mely aztán magával hozza a tőkebeáramlást is (GLOSSOP, C. 2008).

TÓTH K. (1982) a települések népességmegtartó képessége tekintetében a helybeli munkalehetőségek és az ingázás feltételeinek társadalmi elfogadottságát emeli ki a lakosság alapellátásának biztosítása mellett, melybe beleérti az út- és járdahálózat, a lakáskörülmények, a kereskedelmi ellátottság és forgalom, az egészségügyi ellátás, valamint az oktatási intézmények meglétét. MATOLCSI L. (1982) ezt kiegészítve a közéletiség színtereinek is nagy szerepet tulajdonít, melyek segítséget nyújtanak az erős társadalmi kohézió mellett a lakosok településhez való érzelmi kötődésének elérésében. BAKOS L.-né et. al. (1985) az előbbieket mellett figyelmet fordított az élve születés és a vándorlási egyenleg arányára, a közlekedés helyzetére, a foglalkoztatási szerkezetre, valamint a kereskedelmi kapcsolatokra. SALÁNCZI I.–FEKETE T. (1985) elsődleges tényezőként a foglalkoztatottságot vizsgálta. Eredményeik azt tükrözik, hogy a településeken, ahol a munkalehetőség korlátozott, onnan a lakosság elvándorol és a település nem fejlődik. Azokon a településeken nagyobb a népességmegtartó képesség, ahol nagyobb az egy főre jutó bruttó jövedelem és az éves munkabér, korszerűbb a lakásállomány, jobb a kiskereskedelmi egységekkel, az egészségügyi s oktatási intézményekkel való ellátottság.

KOLTAI Z. (2005, 2015, 2019) kutatása alapján pedig láthatóvá vált, milyen szempontokat részesít előnyben a magyar lakosság lakóhelyének értékelésekor, melyek közül a legfontosabbnak ítélt tényezők a települési-, továbbá közlekedési infrastrukturális adottságok, valamint a foglalkoztatási körülmények, a helyi egészségügyi szolgáltatások és a lakókörnyezet állapota. Kevésbé lényegesek az oktatási feltételek, a városi szerepkörök szélessége, a szabadidő eltöltésének lehetőségei, a település természeti adottságai, illetve a lakásállományt jellemző vonzerő. A legalacsonyabb értéket pedig a település demográfiai adottságai és a lakóhely történelme, tradíciói kapták. A felsorolt tényezőkön kívül vonzó tényezőként fordultak még elő az emberi (családi, baráti) kapcsolatok, a közösség megléte, a közbiztonság színvonala, mindemellett pedig a lakosság etnikai összetétele. A fiatalok (15-29 éves korcsoport) körében az átlagosnál magasabb értéket kapott a szabadidő eltöltésének lehetősége, míg a korosztály számára a település történelme, tradíciói a legkevésbé

meghatározó a lakóhely értékelésénél. A felsőfokú végzettségű csoport esetében pedig az átlagosnál magasabb pontszámot kapott az oktatás, a települési infrastruktúra, a városi szerepkörök szélessége, valamint a természeti adottságok mutatószáma.

A felsőoktatás elérhetőségének fontosságára következtethetünk JANCSÓ T.–SZALKAI G. (2017) elemzéséből, amelynek egyik eredménye, hogyha egy bizonyos távolságon belül nem található felsőoktatási intézmény, akkor a regionális központok felsőoktatási intézményeinek vonzáskörzetén kívül eső területekről a továbbtanulók nagyobb eséllyel választják Budapestet.

A népességmegtartás és az élhetőség szempontjából érdekes szempontot emel ki LŐRINCZ K. et al. (2020) friss kutatása. A tanulmány a városi jogállású települések között megkülönböztet közép- vagy kisvárosokat, illetve városias jellegű településeket. A város történeti fejlődése, valamint a városstruktúra is jelentős szerepet játszhat a lakóhelyválasztásban.

Közép- és nagyvárosok helyzete a magyarországi településszerkezetben – történeti áttekintés

A városok közötti versenyben jelentős szerepet játszik egy-egy város demográfiai helyzete (KÓSZEGFALVI GY. 2014). Az előregedés, a szelektív migráció és a képzett lakosság arányának csökkenése jelentős kihívás elé állítja az érintett településeket. Ez a folyamat Magyarországon nem csak a kisebb településeket, hanem minden második városi településegyüttest is érinti (LENGYEL I.–VAS ZS. 2015). Magyarország jelenlegi térszerkezete, „vízfejűsége” alakulásában fontos szerepet játszott Trianon, a korai és a kései szocialista településpolitika (Nagy-Budapest létrehozása 1950-ben, az 1971-es Országos Településhálózatfejlesztési Konceptió implementációja), illetve a rendszerváltozás (CSOMÓS GY. 2009, BELUSZKY P. 2014). Az államszocialista időszak településhálózat működését leginkább a felülről való irányítottság, valamint a szabványosított intézményhálózat jellemezte. Az akkori szabályozás homogenizált, hierarchikus és koncentrált településrendszer létrehozására törekedett, amely az – elsősorban ipari profilú – nagyvárosok favorizációja ellenére alulurbanizált maradt. Ezt jól mutathatja az ingázás jelenségének a korszakban való tömegessé válása is (BELUSZKY P.–GYŐRI R. 1999).

A rendszerváltás után az 1990-es önkormányzati törvény biztosította a települési önrendelkezést és egy decentralizáltabb településhálózatot hozott létre (BELUSZKY, P.–GYŐRI, R. 1999), bár ennek a decentralizációs folyamatnak az első kudarcai a 2000-es évek végén újracentralizációs válaszokat eredményeztek (PÁLNÉ KOVÁCS I. 2014). A túlzottan Budapest súlyú gazdasági térszerkezet oldására szakpolitikai törekvésként, mind a 2005-ös (SALAMIN G. et al 2005), mind a 2014-es országos területfejlesztési koncepció (SALAMIN G. et al 2014) a regionális jelentőségű városok célzott fejlesztését szorgalmazták.

A rendszerváltás utáni térszerkezetet jelentősen befolyásolta, hogy a telephelyválasztást kevésbé a politikai döntések, mint inkább a piaci verseny kezdte meghatározni. Egy másik jelentős változás volt a városhierarchia lazulása, amelyet többek között a várossá nyilvánítás liberalizációja továbbá a megyei szint háttérbe kerülése eredményezett. Harmadrészt, megjelent a „hátrányos helyzetű térség” fogalma a szakpolitikában, illetve a szakpolitikai diskurzusban előtérbe került a kistelepülések feltűnően kedvezőtlen demográfiai helyzete, illetve a településhálózatból hiányzó nagyobb középvárosok (BELUSZKY P.–GYŐRI R. 1999, SALAMIN G. et al. 2008).

A 2008-as gazdasági válság hatással volt a magyar közép- és nagyvárosok versenyképességére, de teljesen eltérő mértékben. A válság nagyobb hatással volt azokra a településekre, amelyek korábban sikeresebben integrálódtak a nemzetközi piacba (EGEDY

T. 2012; NEMES-NAGY J.–LŐCSEI H. 2015), illetve azokra, amelyek kevésbé diverzifikált gazdasági profillal rendelkeztek – gyakran egy jelentős foglalkoztatóval (MOLNÁR E. et al. 2018). A jelenlegi magyarországi térszerkezet vonatkozásában a szakirodalom több tengelyt, törésvonalat megnevez. A duális megközelítések közül a kelet-nyugat megosztottság mellett a Budapest-vidék dichotómia emelendő ki (BELUSZKY P.–GYŐRI R. 1999; NEMES-NAGY J.–LŐCSEI H. 2015). Ezzel szemben a triális (háromosztatú) térbeli fejlődés koncepciója Budapest és a vidék között egy harmadik településcsoportot is azonosít: az FDI-vezérelt feldolgozóipari térségeket (Győr, Székesfehérvár, Tatabánya, Kecskemét) (SALAMIN G. et al 2016).

Magyar településtipológiák, városrangsorok

Az elmúlt húsz évben ugyan több magyar kutató vizsgálta kvantitatív módszerekkel, komplex mutatóval Magyarország településhálózatát, valamint annak változásait, de jelen kutatás számos innovatív jellemzőjében eltér ezektől. Egyrészt, a mutatók összeállítása során különös figyelmet fordítottunk a versenyképesség puha tényezőire, szemben a korábbi kutatások kemény, gazdasági növekedésre fókuszáló szemléletével. Másrészt, a komplex mutató a versenyképesség mérésére saját fejlesztésű, BigData adatforrásokon alapuló mutatókat is tartalmaz. Mindemellett, a városok szerepének növekedése ellenére többségben vannak a térségi (kistérségi/járási, megyei, régiós) szintű elemzések, amely igazolja jelen kutatás relevanciáját. A releváns kutatások között egyedül BELUSZKY P.–GYŐRI R. (1999, 2004) kutatásai vizsgáltak hasonló elemszámú várost, mint a jelen kutatás, de az ezen kutatás által vázolt kép mára több mint tizenöt éves.

Az elemzések egy része a vizsgálatba bevont városokat csoportosította (BELUSZKY P.–GYŐRI R. 1999; BELUSZKY P.–GYŐRI R. 2004; RECHNITZER J. et al. 2004; EGEDY, T. 2012; CSOMÓS GY. 2016; RECHNITZER J. et al. 2014; LENGYEL I.–VAS ZS. 2015), míg másik részük a komplex mutató alapján városrangsort állított fel (AMBRUS Z. et al. 2008; MAKRA L.–SÜMEGHY Z. 2010; TÓTH B. I. 2011; TÓTH B. I.–NAGY Z. 2013, PÉLI L. et al. 2017; MOLNÁR E. et al. 2018), vagy a várostérségek komplex versenyképességét értékelte (SALAMIN G. 2004) (lásd *1. táblázat*). Bár mind a bevont települések köre, mind a komplex mutató változói, mind az elemzési módszertan eltérők, kutatásunk szempontjából érdemes összevetni ezeket az eredményeket.

A településtipológiákat kidolgozó kutatások közül BELUSZKY P.–GYŐRI R. (1999) munkája adja az egyik legrészletesebb áttekintést az ezredforduló Magyarországnak településhálózatáról, amelyben kvalitatív módon jellemzik a magyar kis- és középvárosokat, majd dinamikájuk szerint öt kategóriába sorolják őket (dinamikusan fejlődő, növekvő városok; mérsékelt dinamikájú városok; stagnáló városok; pozícióikban visszaeső, stagnáló-hanyatló városok továbbá csökkenő méretű, hanyatló városok). BELUSZKY P.–GYŐRI R. (2004) longitúdinalis vizsgálatot is végeztek, melynek keretében a magyar közép- és nagyvárosok egymáshoz viszonyított pozícióinak változását elemezték melynek eredményeként négy csoportot különítettek el.

RECHNITZER J. et al. (2004, 2014) huszonhárom innovációs szempontból kiugró magyar várost hasonlított össze, melyeknek hat innovációs klaszterét különböztette meg. A magyarországi városok rangsorát kidolgozó kutatások közül AMBRUS Z. et al. (2008) a vállalkozás-sűrűségi, beruházási, külföldi befektetésekre, lakásépítésre vonatkozó adatok alapján Győr és Székesfehérvár kedvező helyzetét emeli ki. MOLNÁR E. et al. (2018) a nyolc legnagyobb magyar város települési gazdasági erejét hasonlítja össze. A területi tőke szempontjából hasonló városi rangsorolásra vállalkozott TÓTH G.–NAGY Z. (2013) is, akik

– felismerve, hogy a regionális központok gazdasági teljesítménye csak agglomerációjukkal együtt értelmezhető és elemezhető – a nagyvárosi településegységek fejlettségét vizsgálta. EGEDY T. (2012) a magyar városok helyzetét a válság hatásai szempontjából vizsgálta.

Jelen kutatással összehasonlítható kutatást végzett TÓTH B. I. (2011), LENGYEL I. – VAS Zs. (2015), illetve CSOMÓS GY. (2016) is, így ezeket a munkákat a kutatási eredmények ismertetésénél fogjuk saját munkánkkal összevetni. Az általunk elemzett hazai várostípológiákat – a vizsgálatba bevont városok körével továbbá a vizsgálati szempontokkal – az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat – Table 1

Hazai várostípológiák a vizsgálatba bevont városok köre,
és a vizsgálati szempontok szerint

Hungarian urban typologies and the examined cities and indicators

Szerzők	Tipológia	Bevont városok köre	Szempontok
BELUSZKY – GYÓRI (1999)	– Dinamikusan fejlődő, növekvő városok – Mérsékelt dinamikájú városok – Stagnáló városok – Pozícióikban visszaeső, stagnáló – hanyatló városok – Csökkenő méretű, hanyatló városok		– népességszám – a munkahelyek számának változása – a munkanélküliségi ráta – a gazdasági szervezetek számának alakulása – városhierarchiában bekövetkezett változások
BELUSZKY – GYÓRI (2004)	– 1910-ben megyeközpontok, ma középvárosok – Mindkét időpontban középvárosok – 1910 óta „felemelkedett” középvárosok – 1910-ben még középvárosok, ma kisvárosok	harminchat város: megyeszékhelyek, közép- és kisvárosok	
CSOMÓS (2016)	– Budapest és agglomeráció – Regionális központok – Tradicionális iparközpontok – Idegenforgalmi központok – Új gazdasági központok – Offshore települések	huszonöt város	– adózott eredmény – értékesítés nettó árbevétele export értékesítés nettó árbevétele – kibocsátás összesen – mérlegfőösszeg – saját tőke összege – bruttó hozzáadott érték – (településgazdasági súly)
EGEDY (2012)	– Válság nyertesei – Billegők – Válság vesztesei	tíz nagyváros: Budapest, Kecskemét, Győr, Székesfehérvár, Pécs, Nyíregyháza, Tatabánya, Szeged, Debrecen és Miskolc	
LENGYEL – VAS (2015)	– Globális gazdaságba integrálódott településegységek – Multinacionális feldolgozóipari településegységek – Nagy egyetemmel bíró településegységek – Hazai piacra termelő feldolgozóipari településegységek	húsz város (megyeközpontok és Budapest)	

Szerzők	Tipológia	Bevont városok köre	Szemponatok
RECHNITZER et al. (2004) és RECHNITZER et al. (2014)	– 6 innovációs klaszter	huszonhárom innovációs szempontból kiugró város	<ul style="list-style-type: none"> – Gazdasági főkomponens <ul style="list-style-type: none"> – gazdasági fejlettség mutatója (62%-os sűrítés) – Iskolázottság és menedzsment főkomponens <ul style="list-style-type: none"> – fejlett munkaerőpiac (79%-os sűrítés) – Társadalmi aktivitás főkomponens – tudatos választói magatartás, virulens civil társadalom, összetett helyi nyilvánosság (60%-os sűrítés) – Humánerőforrás-főkomponens <ul style="list-style-type: none"> – a felsőoktatási szféra intézményi- és humán állományi súlya (62%-os sűrítés) – Innovációs főkomponens – az innovációs intézményhálózat összetettsége és sűrűsége, az innovációs potenciál mértéke (82%-os sűrítés)
MAKRA –SÜMEGHY (2010)	– 6 klaszter a Green Cities Index és a Green Counties Index alapján	nyolcvannolc magyar város	<ul style="list-style-type: none"> – vízfogyasztás – energiafogyasztás – közmű-ellátottság – közlekedés – hulladékkezelés – települési kényelmi tényezők – levegőminőség

Forrás/Source: Saját szerkesztés / Authors' editing

Kutatási kérdések és módszertan

Kutatásunk célja volt, hogy infrastrukturális, gazdasági és társadalmi-kulturális jellemzőik alapján, induktív módon elkészítsük a magyarországi közép- és nagyvárosok versenyképességi tipológiáját humán tőke vonzó potenciáljuk bázisán, majd az elkülönített várostípusok viselkedését további változók alapján mutassuk be. A vizsgált települések körét Magyarország közép- és nagyvárosai alkották. Kutatásunkban a hazánkban a népességszám alapján kialakult települési hierarchiát figyelembe véve alakítottuk ki a közép- és nagyvárosok kategóriáját, amely alapján e várostípusba tartozónak tekintjük a húszezer főnél népesebb, de az egymillió lélekszámot meg nem haladó településeket. A kutatás céljának eléréséhez, illetve az elemzési kérdésünk megválaszolásához három lépcsőben elemeztük a vizsgált magyarországi városok társadalmi-gazdasági jellemzőit.

A szakirodalom által leírt indikátorokat, valamint javaslatokat (NEMES-NAGY J. 2007; GYURIS F. 2014) felhasználva meghatároztuk azokat a változókat, amelyekkel az egyes szempontokat megfelelő módon ragadhatjuk meg – különös tekintettel a magasan képzett munkaerő vonzására. E réteg a versenyképesség tekintetében már az 1960-as évektől kezdve kiugró szerepet kapott, hiszen egy-egy település fenntartható növekedését hosszútávon – természetesen nem kizárólagosan – képes biztosítani. A humán tőke szerepéről folytatott tudományos vitákban GLAESER, E. L.–BERRY, C. L. (2005) a képzett lakosság arányát, mint települési sikertényezőt azonosította, GRANOVERTER, M. (1977) a gyenge és erős kötések, a társadalmi háló szerepét hangsúlyozta. BOURDIEU, P. (1989) és PUTNAM, R. (1995) társadalmi bizalmat igyekezett megragadni, míg FLORIDA, R. (2002) ezek mellett a technológiai fejlődés, a tehetséges, kreatív munkaerő, illetve a társadalmi befogadás, tolerancia mértékét emelte ki.

Modellünk Magyarország-specifikusságának biztosítása érdekében a módszertan validálása négy fókuszcsoporthoz épül. A vizsgálatba bevont indikátorok körének

kiválasztási bázisát adta, hogy a versenyképességi irányultságú várostipológiák számos esetben csupán gazdasági, kemény mutatókat tartalmaznak, figyelmen kívül hagyva a versenyképesség 21. századi, egyre inkább ember- és kultúráközpontú megközelítését. Ennek szem előtt tartásával, a vizsgálatba beemelt egyes változók a hivatalos társadalmi-gazdasági statisztikai adatok mellett olyan BigData jellegű puha elemeket is tartalmaznak, melyek a tipológia újszerűségét adják, s amelyeket a rendelkezésre álló információforrások alapján magunk számoltunk. A vizsgálat második lépéseként főkomponens elemzéssel csoportosítottuk a változókat annak érdekében, hogy a mérhetővé tett szempontokat a városok helyzetének egy-egy átfogóbb aspektusára általánosítva kapjuk meg. Ehhez a harmadik lépés, nevezetesen a településtipológia meghatározásához volt szükség, amelyet klaszterelemzéssel végeztünk. (A műveletek elvégzéséhez az IBM SPSS Statistics 19.0 verziójának algoritmusait használtuk.)

A főkomponenselemzéshez négy dimenziót különítettünk el, amelyhez egy-egy, egymással átfedésben nem lévő változószettet különítettünk el. A négy említett dimenziót 1) az alapinfrastruktúra (közlekedési és lakásinfrastruktúra), 2) a szolgáltatásgazdagság (kereskedelem, vendéglátás, szabadidő), 3) a munkaerőpiac (for- és nonprofit szervezetek, álláslehetőségek továbbá jövedelem), illetve 4) az információs társadalom (oktatás, kutatás, kommunikáció) jelentették. A főkomponenseket a 2. táblázatban rögzített változók alapján hoztuk létre.

2. táblázat – Table 2

Az alkalmazott főkomponensek, a főkomponensben foglalt változók és adatforrásaik
Principal components, the included indicators and data sources of them

Főkomponens megnevezése	Főkomponensben foglalt változók	Adatforrás
Alap- infrastruktúra	2012-2017 között épített („újépítésű”) lakások aránya az 2017-es lakásállományból	KSH
	Átlagos ingatlan bérleti ár/m ² reciproka (1/bérleti ár) (2017 utolsó havi átlag)	ingatlanet.hu
	ezer főre jutó személygépkocsik száma az üzemeltető lakhelye szerint reciproka (2017)	KSH
	Budapesti vagy bécsi nemzetközi repülőtér elérhetősége autóval (perc) nyolc munkaóra vetítve (reciprok) (1/Elérhetőség percben/480) (2019)	saját számítás maps.google.com alapján
	Önkormányzati kerékpárút, közös gyalog- és kerékpárút hossza az önkormányzati és állami kiépített út és köztér arányában (2017)	KSH
Szolgáltatás- gazdagság	Bevásárlóközpontok és hipermarketek száma a lakónépesség arányában (2017)	KSH
	Múzeum és színházlátogatók ezer fő népességre vetítve (2017)	KSH
	Büfék száma a népesség arányában ezer főre vetítve (2017)	KSH
	Google-ön 4,5 felett értékelt kávézók száma (2019)	saját számítás maps.google.com alapján
	Google-ön 4,5 felett értékelt éttermek száma (2019)	saját számítás maps.google.com alapján
	Regisztrált (társas) vállalkozások száma a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban a lakónépesség arányában ezer főre vetítve (2017)	KSH
Regisztrált (társas) vállalkozások száma a művészet, szórakoztatás, szabadidő nemzetgazdasági ágban a népesség arányában (2017)	KSH	

Főkomponens megnevezése	Főkomponensben foglalt változók	Adatforrás
Munkaerő-piac	Működő vállalkozások száma a népesség arányában ezer főre vetítve (2016)	KSH
	Egyetemi végzettségű, egy-három év munkatapasztalattal rendelkező munkavállalóknak kínált állások száma a lakónépesség arányában (2019)	profession.hu
	Összes belföldi jövedelem ezer adózóra vetítve (2017)	NAV
Információs társadalom	Nonprofit és civil szervezetek száma lakosságra vetítve (2017)	KSH
	Regisztrált vállalkozások száma az oktatás nemzetgazdasági ágban az összes vállalkozás arányában (2017)	KSH
	Helyi egyetem(ek) által elnyert EU-s pályázati források ezer főre vetítve (2014-2017 időszak)	palyazat.gov.hu
	Gyarapodó tudástőkére fordított EU-s források, ezer főre vetítve (2014-2017)	palyazat.gov.hu
	Regisztrált vállalkozások száma a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység nemzetgazdasági ágban az összes regisztrált vállalkozás arányában (2017)	KSH
	Regisztrált vállalkozások száma az információ, kommunikáció nemzetgazdasági ágban összes vállalkozás arányában (2017)	KSH
	Internet előfizetések száma ezer főre vetítve (2017)	KSH

Forrás/Source: Saját szerkesztés / Authors' editing

Fontos felhívni a figyelmet módszertanunk korlátaira: a statisztikai adatgyűjtésben viszonylag kevés az olyan jellegű információ, amivel a települések területi tőkége, sikeressége a 21. századi, emberközpontú értelmezésnek megfelelően mérhető lenne. Azonban a puha mutatók bevonása az elemzésbe megbízhatatlanságot, az érvényesség csökkenését is jelentheti, miközben ez lehet a módszer egyik fő erénye. Szintén fontos megemlíteni, hogy elemzésünk csak kvantitatív elemekre támaszkodik, így ennek eredményeit tovább árnyalhatja kvalitatív adatfelvétel, esettanulmányi feldolgozás.

A főkomponenselemzés során az egyes dimenziókat több változóval kívántuk megragadni, az adatredukciós módszer során azonban ezek körében egyesek különutasnak bizonyultak. Minthogy az egyes dimenziók e változók nélkül is jól magyarázhatók voltak, továbbá, a későbbi klaszterelemzés során minél kevesebb dimenzióval (változóként értelmezett főkomponensekkel) kívántunk dolgozni, a különutas változókat kihagytuk elemzésünkéből. A végleges változók csoportjai alapján futtatott főkomponenselemzés eredményesnek bizonyult. Az egyes változószettek változóinak megfeleltethetőségét tesztelő KMO-vizsgálat a közepes megfeleléségi kategóriába tartozó eredményeket mutatott. A változók összesített eredeti információtartalmának az egyes főkomponensek a *3. táblázatban* rögzített

3. táblázat – Table 3

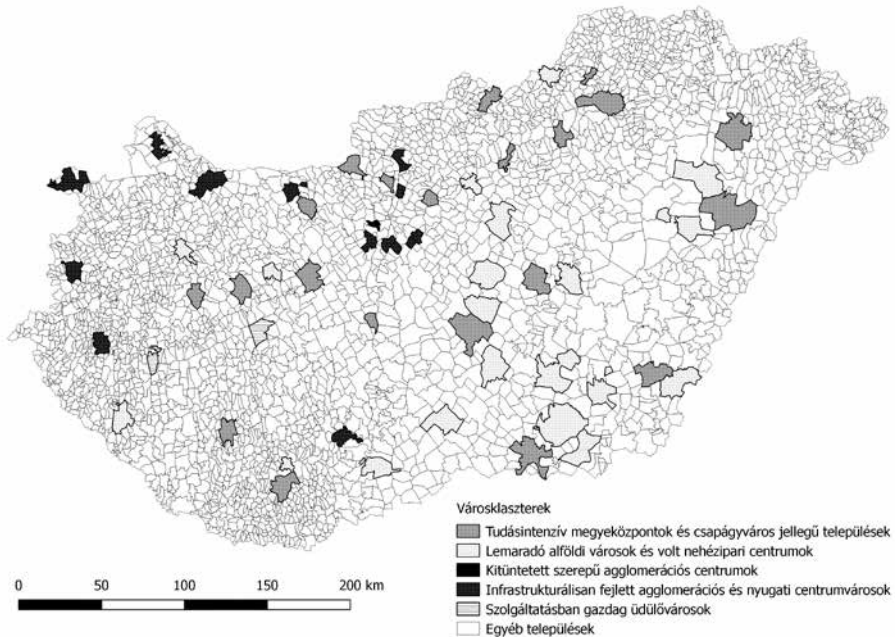
KMO és megmagyarázott hányad KMO and explained proportion		
	KMO érték	Megmagyarázott hányad
FAC1	0,658	0,428
FAC2	0,782	0,545
FAC3	0,643	0,658
FAC4	0,626	0,508

Forrás/Source: Saját szerkesztés / Authors' editing

százalékát őrizték meg. Mindezekkel a kapott főkomponenseket alkalmasnak tekinthetjük arra, hogy az eredeti elképzelésünknek megfeleltethető egyes gazdasági-társadalmi dimenziókat egyetlen mérőszámmal ragadhassuk meg a vizsgált ötvennyolc közép- és nagyváros vonatkozásában.

Kutatási eredmények

A kapott főkomponensek segítségével ezután csoportokba foglaltuk az 58 magyarországi közép- és nagyvárost (1. ábra). Ennek során a csoportosításra hierarchikus klaszterelemzési eljárást (euklédieszi távolságokon alapuló within-groups linkage módszer) alkalmaztunk, melynek kiválasztását az elemzés induktív módszertana továbbá a kis elemszám

1. ábra Az egyes klaszterekhez tartozó városok elhelyezkedése közigazgatási határaik alapján lehatárolva
Saját szerkesztés

Figure 1 Location of cities belonging to each cluster delimited according to their administrative boundaries
Authors' editing

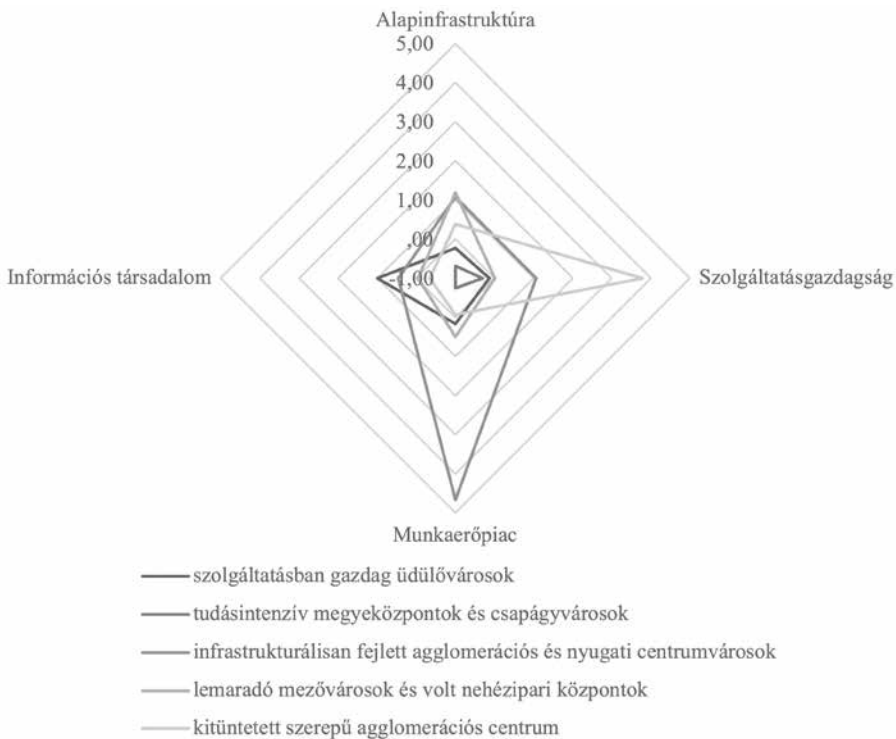
indokolja. A klaszterezési eljárás dendrogramja alapján összesen öt klaszter (város csoport) megkülönböztetése mellett döntöttünk, amelyek megfelelő módon elkülöníthetők mindemellett jól interpretálhatók. A két legfőbb klasztert, amelyek együttesen a vizsgált városok kétharmadát tartalmazzák, a „tudásintenzív megyeközpontok és csapágyváros jellegű települések” ($n = 21$), illetve „lemaradó alföldi városok és volt nehézipari centrumok” ($n = 20$) címkékkel illelhetünk. Az „infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrumvárosok” képezik a harmadik legnagyobb, az összes eset negyedét ($n = 14$) magába foglaló klasztert, míg a két legkisebb klaszterbe kettő, illetve egy darab város tartozik. Ezek elkülönítése azért fontos, mert a faktorértékek alapján értelmezett viselkedésüket tekintve a többihez képest jelentősen eltérnek. A klaszterhovatartozást a 4. táblázat szemlélteti.

Az egyes klaszterekhez tartozó városok
Cluster membership of the examined cities

1. klaszter <i>szolgáltatásban gazdag üdülővárosok</i>	2. klaszter <i>tudásintenzív megyeközpontok és csapágyváros jellegű települések</i>	3. klaszter <i>infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrumvárosok</i>	3. klaszter <i>lemaradó alföldi városok és volt nehézipari centrumok</i>	5. klaszter <i>kitüntetett szerepű agglomerációs centrum</i>
Keszthely Siófok	Ajka Békéscsaba Debrecen Dunaújváros Esztergom Gyöngyös Kaposvár Kazincbarcika Kecskemét Miskolc Nyíregyháza Pécs Salgótarján Szeged Székesfehérvár Szolnok Tatabánya Eger Veszprém Gödöllő Szentendre	Dunaharaszti Dunakeszi Érd Gyál Győr Mosonmagyaróvár Sopron Szekszárd Szigetszentmiklós Tata Vecsés Szombathely Vác Zalaegerszeg	Baja Cegléd Gyula Hajdúböszörmény Hajdúszoboszló Hatvan Hódmezővásárhely Jászberény Kiskunfélegyháza Kiskunhalas Komló Makó Nagykanizsa Nagykőrös Orosháza Ózd Pápa Szentés Törökszentmiklós Várpalota	Budaörs

Forrás/Source: Saját szerkesztés / Authors' editing

Ahogy a 2. ábrán is látható, a „tudásintenzív megyeközpontok és csapágyváros jellegű települések” klaszterre viszonylag alacsony infrastrukturális ellátottság és szolgáltatás-gazdagság jellemző, amelyet azonban ellensúlyoz a kedvezőbb munkaerőpiaci helyzetkép, illetve a rendkívül magas információs társadalmi értékek, amelyek elsősorban az egyetem-jelenlétével magyarázhatóak. A klaszter elnevezésével kapcsolatban azonban fontos a „csapágyváros” fogalmát tisztázni – illetve, hogy e cikk pontosan milyen városkört és funkciókat ért az elnevezés alatt. A budapesti metropolisztársaság határán elhelyezkedő, ötven-százezer fő lakónépességű városok gyűrűjét (Székesfehérvár, Dunaújváros, Kecskemét, Szolnok, Hatvan, Salgótarján, Esztergom, Tatabánya), melyek mintegy hatvan-nyolcvan km sugarú kört leírva helyezkednek el a főváros körül, csapágyvárosoknak nevezzük az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió (OFTK) 2014-ben megjelent változata szerint. A kör észak-nyugati, Szlovákiába eső, korábban Magyarország részét képező szektora történelmi okokból hiányzik. E városok sajátossága – amelltt, hogy befektetési helyszínt jelentenek a gépkocsigyártás és -összeszerelés, az IT és a logisztika, valamint a K + F területén a külföldi tőke számára-, hogy egyfajta közvetítővárosi szereppel is bírnak, mely által a globális trendeket, termelési módokat és szervezeti-működési formákat képesek átadni közvetlen vonzáskörzetüknek, becsatornázva ezáltal a periférikus területeket a globális termelési körökbe. Bár a klaszterbe került városok közül néhány (pl.: a Gödöllő-Szentendre páros, vagy Ajka és Kazincbarcika) nem tekinthető klasszikus értelemben vett csapágyvárosnak, hasonlóságokat mutat e városkörrel abban az értelemben, hogy

2. ábra Az egyes faktorértékek átlagértékei klaszterenként. Saját szerkesztés.
 Figure 2 Mean values of factorscores in each cluster. Authors' editing.

fejlődése a főváros és agglomerációja relációjában értelmezhető, az ezekkel való együttműködés alapvetően meghatározza a települések sikerességét. A klaszterbe került városokról elmondható, hogy az információs társadalom faktoron mért magas értékek ellenére született néhány kiugróan alacsony eredmény, melynek oka, hogy az érintett településeken nincs jelen a felsőoktatás. Szentendre és Eger több szempontból kiemelkedik – leginkább a szolgáltatásgazdagság terén. Kazinbarcika több ízben nyújt kiugróan alacsony eredményt, amelynek oka az egyetemi forrásfelhasználás hiánya továbbá az alacsony számú múzeumlátogató.

Az „*infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrumvárosok*” klaszter (vagyis azok a városok, amelyek Budapest vonzáskörzetében, vagy a nyugati országrészben helyezkednek el), nagy részük elsősorban épp területi elhelyezkedésük miatt rendelkeznek kitűnő infrastrukturális adottságokkal, a munkaerőpiaci helyzetképük rendkívül kedvező, míg szolgáltatásgazdagságukra épp a főváros közelsége lehet negatívabb hatással, ez összességében a középmezőnybe sorolja ezeket a településeket. Információs társadalmi értéküket tekintve szintén köztes helyet foglalnak el, amely azzal függhet össze, hogy ezen településeken nincs jelen a felsőoktatás. Az agglomerációs városok közül az ezer adózóra jutó belföldi jövedelem mértéke alapján Dunakeszi emelkedik ki, míg a nyugati centrumvárosok közül az osztrák határhoz, valamint Bécshez és Pozsonyhoz közeli, stratégiai elhelyezkedésű Mosonmagyaróvár említendő, ahol különösen magas az újépítésű lakások aránya. Érd. Gyál továbbá Vecsés klaszterhovatartozását inkább Budapest közelsége, mint általánosan előnyös területi elhelyezkedésük indokolja, ezek a települések rendelkeznek a legkedvezőtlenebb értékekkel a klaszteren belül.

A „*lemaradó alföldi városok és volt nehézipari centrumok*” klaszter tagjai ezzel szemben egységesen rendkívül kedvezőtlen helyzetben vannak valamennyi vizsgált változóból képzett csoportot tekintve. Alapinfrastruktúra tekintetében rendelkeznek néhány jó eredménnyel a lakásbérleti árak (Komló), az egy főre jutó autók száma (Ózd) valamint az önkormányzati kerékpárút, közös gyalog- és kerékpárút arányát (Hódmezővásárhely) nézve. Az említett indikátorokban a kiemelkedés önmagában – értelemszerűen – nem előnyt jelent, hanem kifejezetten az elmaradott települések jellemzője. A klaszternek minden faktor esetében vannak mélypontjai, a legtöbb a digitális társadalom esetében. A legtöbb alacsony eredmény Ózdoz, Hajdúböszörményhez továbbá Ceglédhez kapcsolható.

A klaszterelemzés eredményeképpen létrejött öt klaszter közül két csoport alacsony elemszámú: a „*szolgáltatásban gazdag üdülővárosok*” és a „*kitüntetett szerepű agglomerációs centrum*”. A „*szolgáltatásban gazdag üdülővárosok*” arányított szolgáltatás-gazdagságukat tekintve előzik meg a teljes mezőnyt – ideértve a „*kitüntetett szerepű agglomerációs centrumot*” is –, valójában csupán a múzeumlátogatók és a művészeti profilú vállalkozások tekintetében nem értek el maximum értéket ezen a faktoron. Ellenben munkaerőpiaci továbbá információs társadalmi mutatóikat tekintve kedvezőtlen helyzetűnek tekinthetők. Két Balaton-melletti város, Siófok, valamint Keszthely alkotja ezt a csoportot. Egy kiugróan alacsony értékkel találkozunk a klaszter esetében, a munkahelyek tekintetében, Keszthelyen ugyanis nem található a magasan képzett munkavállalóknak meghirdetett állás.

Végül, a „*kitüntetett szerepű agglomerációs centrum*” kategóriájában egyedül Budaörs szerepel, amelyet az adatok tekintetében sem véletlenül szokás Budapest XXIV. kerületének tartani. A város egységesen, minden mutató tekintetében az élmezőnybe tartozik. Munkaerőpiaci tekintetben a vizsgált elemek közül ez a település rendelkezett a legtöbb működő vállalkozással, valamint magasan képzett munkaerő számára kínált állással népességarányosan. A további faktorokat tekintve viszont egy-egy klaszter rendre lekörözi (infrastruktúráját tekintve kevéssel az *infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrumvárosok*, míg információs társadalmi mutatója tekintetében a *tudásintenzív megyeközpontok és csapágyváros jellegű települések* jócskán). Budaörsnek nincs felsőoktatási intézménye, ezért kapott az ehhez kapcsolódó mutatók terén nulla értéket. Az autók száma – amelyet a változók értékelésénél negatívumként értelmeztünk az ingázáshoz és környezetterheléshez való kapcsolódása miatt – viszont rendkívül magas. A klaszterek faktorértékenként vett eredményeit az 1. ábra összesíti.

Hasonlóságok és különbségek a korábbi várostipológiákkal

Jelen kutatáshoz hasonló elemzéseket végzett TÓTH B. I. (2011), LENGYEL I.–VAS Zs. (2015) és CSOMÓS GY. (2016) is. TÓTH B. I. (2011) kutatásában ötvenkét magyar közép- és nagyváros összehasonlítására kerül sor – a bevont városok köre majdnem azonos a jelen tanulmányban kutatott ötvennyolc magyar közép- és nagyvárossal, illetve a bevont változók köre is összehasonlítható. TÓTH B. I. (2011) – a területi tőke vizsgálata érdekében – elsősorban gazdasági fejlettséget mérő változókat vont be a kutatásába, amelyeket az alábbi dimenziókba kategorizálta: (1) a település vállalkozásainak jellemzői, (2) a település környezetének jellemzői, (3) a települési szolgáltatások jellemzői, (4) a települési közművelődés, valamint tudásforrás jellemzői, (5) a település társadalmának jellemzői, illetve (6) a település attraktivitásának jellemzői. Hasonlóan, a vizsgált városok öt klaszterét különböztette meg, amelyek közül három klasztere jelentős átfedést mutat jelen kutatás három nagy elemszámú klaszterével, tehát a „*tudásintenzív megyeközpontok és csapágy-*

város jellegű települések” (azonos klaszterben szerepel: Ajka, Békéscsaba, Esztergom, Szentendre, Szolnok), az „infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrum-városok” (azonos klaszterben szerepel: Szigetszentmiklós, Vecsés, Dunaharaszti, Gyál, Dunakeszi, Érd) továbbá a „lemaradó alföldi városok és volt nehézipari centrumok” (azonos klaszterben szerepel: Cegléd, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hódmezővásárhely, Kiskunfélegyháza, Makó, Nagykőrös, Orosháza) klaszterekkel.

A megyeközpontok Budapesttel való összehasonlító elemzésére vállalkozott LENGYEL I.–VAS ZS. (2015) kutatása, amelynek eredményeként a magyar városok négy fő klaszterét vázolják fel: globális gazdaságba integrálódott településegységeket (Budapest és környéke), multinacionális feldolgozóipari településegységeket (Győr, Székesfehérvár, Tatabánya, Szombathely, Kecskemét), nagy egyetemmel bíró településegységeket (Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged, Veszprém) valamint hazai piacra termelő feldolgozóipari településegységeket különböztetnek meg. LENGYEL I.–VAS ZS. (2015) kutatása húsz magyar várostárségre (településegységre) és nem a közigazgatási határokon belül értelmezett városokra fókuszál, tehát szembevetendő együttállást csak a „nagy egyetemmel bíró településegységek” klaszterének tagjai, valamint jelen kutatás „tudásintenzív megyeközpontok és csapágy-város jellegű települések” csoportja között figyelhetünk meg.

TÓTH B. I. (2011) továbbá LENGYEL I.–VAS ZS. (2015) kutatásához hasonlóan CSOMÓS GY. (2016) is a hazai városok, mint gazdasági központok egymáshoz viszonyított pozícióit elemezte egy általa kidolgozott, településgazdasági súlynak nevezett komplex mutató alapján. CSOMÓS GY. (2016) a vizsgált huszonöt várost hat klaszterbe csoportosítja: míg a Budapest és agglomerációja (Budaörs, Szentendre, Törökbálint, Érd, Szigetszentmiklós), illetve a regionális központok szinte a legtöbb ilyen vizsgálatban elkülönülnek, itt külön klasztert alkotnak a tradicionális ipari központok mellett az új gazdasági központok (Komárom, Jászfényszaru, Esztergom, Hatvan, Tab, Rácalmás, Bicske, Szentgotthárd), az idegenforgalmi központok (Balaton-környéki települések) és az alacsony iparüzési adót kínáló „offshore” települések (Szombathely, Újlengyel, Csomád) is. Jelen kutatással egyértelmű összehangot láthatunk a „szolgáltatásban gazdag üdülőközpontok” esetében.

Összességében elmondható, hogy kutatásunk három nagy elemszámú klaszterének tagjai az elmúlt évek hasonló módszertanú magyarországi kutatásaiban hasonlóképp csoportosulnak klaszterekbe. Ezzel szemben a kicsi, egy-két elemszámú klaszterek azok, amelyek a változók körétől függően különböző módon különülnek el: míg a jelen kutatásban a kiemelkedő gazdasági tevékenység mellett magas iparüzési adóval rendelkező Budaörs, illetve a Balaton közelsége miatt speciális helyzetű Siófok és Keszthely emelkedett ki, addig CSOMÓS GY. (2016) kutatásában az offshore településeknek nevezett magyar adóparadicsomok (pl. Csomád, Újlengyel) jellemezhetők nagyon kiugró adatokkal.

Diszkusszió

A városklasztereket a fentiek értelmében gazdasági-társadalmi-kulturális jellemzőik és szolgáltatásaik alapján hoztuk létre, ezek körében demográfiai jellemzőket nem szerepeltettünk. A hiátusokkal leírható magyarországi településszerkezet megértéséhez azonban nélkülözhetetlen feltárni a gazdasági különbségek demográfiai, továbbá a képzettséget, valamint foglalkoztatottságot leíró tényezőkkel való interakcióját. Amennyiben összevetjük a klaszterhovatartozás összefüggését a klaszterhez tartozó településeken élő húsz-harminckilenc éves népesség lakónépességi arányával, a diplomások arányával, továbbá a helyben dolgozók és az összes foglalkoztatott hányadosával, végül a települések lakónépességének számával, az 5. táblázatban rögzített eredményre juthatunk.

5. táblázat – Table 5

Klaszterhovatartozás összefüggése a településeken élő 20-39 éves népesség lakónépességi arányával, a diplomások arányával, a helyben dolgozók és az összes foglalkoztatott hányadosával és a lakónépességgel
 Relationship of cluster membership with: the proportion of the population aged 20-39 from resident population; the proportion of the graduates from resident population; the ratio of the locally employed to the total employed; and the residential population

	20–39 éves népesség aránya a lakó- népességből	Diplomások aránya a lakó- népességből	A helyben dolgozók aránya az összes foglalkoz- tatottból	Lakó- népesség
Szolgáltatásban gazdag üdülővárosok	---	+	+	-----
Tudásintenzív megye- központok és csapágyváros jellegű települések	+++	+++	+++++	+++++
Infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrumvárosok	+++	o	-----	-
Lemaradó alföldi városok és volt nehézipari centrumok	---	-----	+	-----
Kitüntetett szerepű agglomerációs centrum	-----	+++++	+	-----

Forrás/Source: Saját szerkesztés / Authors' editing

Jelmagyarázat: ----- : erősen mintaátlag alatti; --- : közepesen mintaátlag alatti;
 - : kissé mintaátlag alatti; o : mintaátlagnak megfelelő; + : kissé mintaátlag feletti;
 +++ : közepesen mintaátlag feletti; ++++ : erősen mintaátlag feletti

Az 5. táblázatban összefoglalt kapcsolatok a „szolgáltatásban gazdag üdülővárosok” esetében azt mutathatják, hogy a nemzetközi, valamint „magasabb igény szintet kielégítő” turizmus terén a felsőfokú végzettséggel rendelkezők akár helyben is képesek munkát találni. A „tudásintenzív megyeközpontok és csapágyváros jellegű települések” minden vizsgált kategóriában mintaátlag feletti eredményt mutattak, mely összefüggésben állhat a térség endogén fejlődési potenciáljával, az információs társadalom faktoron elért eredményével – látható az egyetemvárosok húzóereje mellett Budapest túlszorduló hatása is. Fontos megemlíteni továbbá, hogy e klaszterhez tartoztak az átlagosan legnagyobb népességgel rendelkező városok, mely arra enged következtetni, hogy a települési sikeresség és a város mérete kölcsönhatásban van egymással.

Az „infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrumvárosok” klaszter tagjai egyaránt érezhetik Budapest mellett Bécs „elszívó” hatását is. A „lemaradó alföldi városok és volt nehézipari centrumok” városai a szelektív vándorlás jelenségét tapasztalják, melynek következtében a diplomás munkaerő elvándorol, s helyben marad egy alacsony(bba)n képzett, kevésbé mobil réteg, melynek tagjai a térségen kívül kisebb eséllyel tudnának elhelyezkedni. E klaszter esetében szintén érdemes kiemelni a lakónépesség számával való összefüggést.

A „*kitüntetett szerepű agglomerációs centrum*” egyetlen városa, Budaörs különutas agglomerációs településnek tekinthető: itt kevésbé a főváros elszívó, inkább „túlcsonduló” hatása érvényesül, számos nagyvállalat helyezi – épp a főváros közelsége miatt – ide telephelyét, (felsőfokú képzettséget igénylő) munkát biztosítva ezzel a helyiek számára. A városban növekvő ingatlanbérleti és vételi árak miatt azonban a húsz-harminckilenc éves réteg kevésbé engedheti meg magának a beköltözést, így a város inkább a középkorú, magasan képzett, jómódú családok alternatívája.

Összefoglalás

A kutatás során célunk az volt, hogy infrastrukturális, valamint gazdasági-társadalmi-kulturális jellemzőik alapján, induktív módon elkészítsük a magyarországi közép- és nagyvárosok versenyképességi tipológiáját, majd az elkülönített várostípusok viselkedését további változók alapján mutassuk be.

A kutatás során kirajzolódott, hogy a klaszterbe sorolásánál a vártnál még nagyobb térszerkezeti hatása van Budapestnek és agglomerációjának. Ez jól látható abból, hogy a Budapest közvetlen környezetében fekvő agglomerációs, közép- és nagyvárosok fejlettségükben felveszik a versenyt a hagyományosan fejlett, nyugati határhoz közeli centrumvárosokkal. Hasonlóan, a Budapest környéki csapágyvárosok méretükhöz, valamint gazdasági-társadalmi múltjukhoz képest szintén megközelítik, vagy akár túllérik a történelmi regionális központok fejlettségi szintjét.

Az elemzés egyértelműen rávilágított Magyarország kelet-nyugat irányú megosztottságára is, ahogy az *1. ábra* is mutatja. Érdekes a „*lemaradó alföldi városok és volt nehézipari központok*” továbbá a „*infrastrukturálisan fejlett agglomerációs és nyugati centrumvárosok*” klaszterek tagjainak térbeli elhelyezkedését megfigyelni. Az első klaszter húsz településből tizenöt alföldi, és a fennmaradó öt dunántúli település közül is három nehézipari múltú (Komló, Ózd, Várpalota), míg kettő stagnáló, de inkább belső perifériának számító feldolgozóipari múltú (Nagykanizsa, Pápa). Ezzel szemben a második említett klaszter tizennégy települése kivétel nélkül dunántúli (hét db) vagy Budapest agglomerációs övezetében helyezkedik el (hét db).

Az elkövetkező időszak egyik legfontosabb területfejlesztési kérdése, hogy a magasan képzett munkaerő migrációs mintázatában történhet-e strukturális változás – amely nélkülözhetetlen eleme lenne a közép- és nagyvárosok versenyképességének erősítésének. A humán tőke vonzása és megtartása tekintetében közép- és nagyvárosaink „halmozottan hátrányos helyzetűnek” tekinthetők, hiszen nem csupán Budapesttel kell felvenniük a versenyt, hanem a külföldi metropoliszokkal is.

További fontos kérdés, hogy a gazdasági-társadalmi szempontból túlsúlyos Budapest mely településekre fejt ki inkább túlcsonduló, s melyekre inkább elszívó hatását. Illetve milyen tényezők határozzák meg, hogy Budapest közelségéből profitálnak-e, vagy versenyhátrányt szenvednek. A településmintát áttekintve az látható, hogy a dimenziók többségében alulmaradó települések Budapesthez való közelségük ellenére sem tudnak kiemelkedni, amíg a már hagyományosan is előnyösebb adottságú települések önerősítő módon sikeresen aknázzák ki térbeli helyzetükből adódó előnyöket.

VARGA VIRÁG

Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés
Tanszék, Budapest
virag.varga@uni-corvinus.hu

TEVELI-HORVÁTH DOROTTYA

Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés
Tanszék, Budapest
dorottya.teveli-horvath@uni-corvinus.hu

HORZSA GERGELY

Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest
horzsa.gergely@tk.hu

IRODALOM

- AININGER, K. – FIRGO, M. 2015: Regional Competitiveness Under New Perspectives (October 29, 2015). WWFforEurope Policy Paper No. 26. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2685585>
- AMBRUS Z. – KISSNÉ M. M. – KÓLYÁNÉ SZ. Á. – MALAKUCZINÉ, P. M. 2008: Nagyvárosok összehasonlító vizsgálata. – *Területi Statisztika* 11.(48.) 2. pp. 136–163.
- BAKOS L.-né et al. 1985: A szomszédos megyék középfokú vonzáskörzetébe tartozó települések Hajdú-Bihar megyei helyzete és népességmegtartó-képessége. – *Területi statisztika*, 35.2. pp. 295–315.
- BARCA, F. 2009: An agenda for a reformed cohesion policy. A placed-based approach to meeting European Union challenges and expectations. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_barca_report_en.pdf (Letöltés: 2020.01.10.)
- BELUSZKY P. 2014: Budapest–zászlóshajó vagy vízfej? – Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő 172 p.
- BELUSZKY P. – GYŐRI R. 1999: A magyarországi városhálózat és az EU-csatlakozás. – *Tér és Társadalom*, 13. 1–2. pp. 1–30. <https://doi.org/10.17649/TET.13.1-2.510>
- BELUSZKY P. – GYŐRI R. 2004: Fel is út, le is út... Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változása a 20. században. – *Tér és Társadalom*, 18. 1. pp. 1–41. <https://doi.org/10.17649/TET.18.1.929>
- BÓDI F. – BÓHM A. 2000: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. – *Agroinform Kiadóház, Budapest* 180 p.
- BOURDIEU, P. 1989: Social Space and Symbolic Power. – *Sociological Theory* 7.1. pp. 14–25.
- BOURDIEU, P. 2004: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. – In: ANGELUSZ R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest*, pp. 122–137.
- BURGER, M. J. – VAN DER KNAAP, B. – WALL, R. S. 2014: Polycentricity and the Multiplexity of Urban Networks, *European Planning Studies* 22.4. pp. 816–840. <https://doi.org/10.1080/09654313.2013.771619>
- CAMAGNI, R. 2005: The rationale for territorial cohesion: issues and possible policy strategies. – In: BOSCAINO, P. (ed.): *Present and future of the European spatial development perspective*. Alinea, Firenze, pp. 121–138.
- CAMAGNI, R. 2008: Towards a concept of territorial capital. – In: CAPELLO, R. – CAMAGNI, R. – CHIZZOLINI, B. – FRATESI, U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer, Berlin, pp. 33–48.
- CAMAGNI, R. 2009: Territorial capital and regional development. – In: CAPELLO, R. – NIJKAMP, P. (eds.): *Handbook of regional growth and development theories*. Edward Elgar, Northampton, pp. 118–132. <https://doi.org/10.4337/9781848445987.00014>
- CAPELLO, R. 2015: *Regional economics*. 2nd ed. Routledge, London, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315720074>
- CSOMÓS GY. 2009: A regionális központok szerepének változása Magyarország városhálózatában a szabad királyi városoktól a NUTS régióközpontokig. *Tér és Társadalom* 23.2. pp. 97–111. <https://doi.org/10.17649/TET.23.2.1237>
- CSOMÓS GY. 2016: Magyarország gazdasági központjainak pozícióváltozása 1992 és 2011 között. – *Területi Statisztika* 53.6. pp. 529–550.
- EC. 1999: *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. European Commission, Luxembourg
- EGEDY T. 2012: A gazdasági válság hatása a nagyvárosok versenyképességére Magyarországon. – *Földrajzi Közlemények* 136.4. pp. 420–438.
- ERDŐSI F. 2002: Gondolatok a közlekedés szerepéről a régiók/városok versenyképességének alakulásában. – *Tér és Társadalom* 16. 1. pp. 135–159. <https://doi.org/10.17649/TET.16.1.840>
- FABBRO, S. – MESOLELLA, A. 2010: Multilevel spatial visions and territorial cohesion: Italian regional planning between the TEN-T corridors, ESDP polycentrism and Governmental 'Strategic Platforms'. *Planning, Practice and Research*, 1., pp. 25–48. <https://doi.org/10.1080/02697451003625364>
- FISCHER, M. – NIJKAMP, P. 2014: *Handbook of regional science*. – Springer, Heidelberg. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-23430-9>

- FLORIDA, R. 2002: *The Rise of the Creative Class: And how It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life.* – Basic Books, New York 481 p.
- GLOSSOP, C. 2008: *Housing and economic development – Moving forward together*, Housing Corporation, Centre for Cities 42 p.
- GLAESER, E. L. – BERRY, C. L. 2005: *The divergence of human capital levels across cities.* – National Bureau of Economic Research – 52 p.
- GRANOVETTER, M. 1977: *The Strength of Weak Ties.* – *American Journal of Sociology*, 78. 6., pp. 1360–1380.
- GYURIS F. 2014: *Az egyenlőtlen földrajzi fejlődés koncepciója.* – *Földrajzi Közlemények*, 138. 4. pp. 293–305.
- HERBERT, D. – SMITH, D. 1989: *Social Problems and the City.* – Oxford University Press, Oxford 271 p.
- HORVÁTH, GY. 2013: *The regional structure and decentralisation of science in Central and Eastern Europe.* – In: PÁLNÉ KOVÁCS, I. – SCOTT, J. – GÁL, Z. (szerk.): *Territorial cohesion. For the 70th anniversary of the Transdanubian Research Institute. Institute for Regional Studies Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences*, Pécs, pp. 196–207.
- JANCSÓ T. – SZALKAI G. 2017: *A magyarországi felsőoktatási vonzáskörzetek jellemzői, az intézmények elérhetősége és a középiskolák szerepe a jelentkezésekben.* – *Földrajzi Közlemények*, 141. 4 pp. 370–385.
- JÓNA GY. 2013: *A területi tőke fogalmi megközelítései.* – *Tér és Társadalom* 27.1. pp. 30–51. <https://doi.org/10.17649/TET.27.1.2449>
- KOLTAI Z. 2005: *A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése.* – *Tér és Társadalom* 19. 3–4. pp. 23–41. <https://doi.org/10.17649/TET.19.3-4.1017>
- KOLTAI Z. 2015: *Településtípusok lakóhelyi vonzerőinek értékelése.* – *Földrajzi Közlemények*, 139. 3. pp. 213–225.
- KOLTAI Z. 2019: *Magyarországi gazdasági központok és mobilitási hajlandóság a telephelyi tényezők tükrében.* – *Földrajzi Közlemények*, 143. 4. pp. 324–338.
- KOVÁCS Z. – SZABÓ T. 2013: *A policentrikus városfejlődés térfolyamatai Közép-Európában.* – *Településföldrajzi Tanulmányok*, 2.1. pp. 6–19.
- KŐSZEGFALVI GY. 2014: *A magyarországi község-hálózat a 2011-es népszámlálás adatainak tükrében.* – *Területi Statisztika*, 54.3. pp. 271–288.
- LEFF, S. – PETERSEN, B. 2015: *Beyond the Scorecard: Understanding Global City Rankings.* – The Chicago Council on Global Affairs. <http://www.thechicagocouncil.org/sites/default/files/BeyondtheScorecardReport.pdf>
- LENGYEL B. 2012: *Tudásalapú regionális fejlődés.* – L'Harmattan, Budapest 168 p.
- LENGYEL I. 2000: *A regionális versenyképességről.* – *Közgazdasági Szemle*, 12, pp. 962–987.
- LENGYEL I. – VAS ZS. 2015: *Várostérségek eltérő fejlődési pályái Magyarországon.* – In: RITZ A. – TAKÁCS Z. (szerk.): *A régió TÍZpróbája. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka* pp. 35–48.
- LÓRINCZ K. – KÓVÁRI E. M. – BANÁSZ ZS. (2020): *Miért jó Szentesen élni? – Egy hazai kisváros lakosságának életminősége és helyi kötődése.* – *Földrajzi Közlemények*, 144. 1. pp. 112–131. <https://doi.org/10.32643/fk.144.1.8>
- LUKÁCS G. 2008: *Sikeres vidék.* – Szaktudás Kiadó Ház, Budapest 224 p.
- LUKOVICS M. – ZUTI B. 2014: *Sikeres egyetemek a régiók versenyképességének javításáért: „negyedik generációs” egyetemek.* MPRA Paper No. 78276, posted 24 Apr 2017 14:26 UTC
Elérhető: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/78276/> (Letöltve: 2020.01.11.)
- LUX G. 2013: *Az ipari parkok a területi versenyképességben: telephelyek vagy fejlesztési csomópontok?* – In: KISS É. (szerk.): *A hazai ipari parkok különböző dimenzióban.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs, pp. 294–309.
- MAKRA L. – SÜMEGHY Z. 2010: *Magyarországi városok és megyék osztályozása infrastrukturális és környezeti indikátorok alapján.* – *Földrajzi Közlemények*, 134.2. pp. 203–215.
- MATOLCSI L. 1982: *Az urbanizáció hatása a közigazgatásra, egy középfokú szerepkörű település tükrében.* Szakdolgozat, Budapest.
- MEYER-STAMER, J. 2008: *Systemic competitiveness and local economic development.* Mesopartner, Duisburg
- MOLNÁR E. – DÉZSI GY. – LENGYEL I. – KOZMA G. 2018: *Vidéki nagyvárosaink gazdaságának összehasonlító elemzése, Területi Statisztika*, 2018, 58.6. pp. 610–637. <https://doi.org/10.15196/TS580604>
- NEMES-NAGY J. – LŐCSEI H. 2015: *Hosszú távú megyei ipari növekedési pályák (1964–2013).* – *Területi Statisztika*, 2015, 55.2. pp. 100–121.
- NEMES-NAGY J. 2007: *Kvantitatív társadalmi térelemzési eszközök a mai regionális tudományban.* – *Tér és Társadalom* 21.1. pp. 1–19.
- OECD. 2001: *OECD Territorial Outlook, Territorial Economy*
http://www.vwl.tuwien.ac.at/hanappi/AgeSo/SecReps/Territorial_Outlook_F.pdf (Letöltés: 2020.01.10)
- PÁLNÉ KOVÁCS I. 2014: *Miért hagytuk, hogy így legyen? A területi decentralizációs reformok természetrajza Magyarországon.* – *Politikatudományi Szemle* 22.4. pp. 7–34.
- PÉLI L. – KÁPOSZTA J. – NÉMEDINÉ K. K. 2017: *A megyei jogú városok átfogó gazdaságfejlesztése a modern városok programon keresztül – középpontban az infrastruktúra-fejlesztés, Studia Mundi–Economica* 4.4. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2017.04.04.49-58>
- PUTNAM, R. 1995: *Bowling Alone: America's Declining Social Capital,* – In: LIN J. – MELE CH. (szerk.): *The urban sociology reader*, 2nd Edition, Routledge, Abington, pp.

- RECHNITZER J.–CSIZMADIA Z.–GROSZ A. 2004: A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón, *Tér és Társadalom*, 18. 2. pp. 117–156. <https://doi.org/10.17649/TET.18.2.949>
- RECHNITZER J.–GROSZ A. (szerk.) 2005: Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon. MTA–RKK, Pécs–Győr
- RECHNITZER J.–PÁTHY Á.–BERKES J. 2014: A magyar városhálózat stabilitása és változása, *Tér és Társadalom*, 28. 2. pp. 105–127. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2623>
- SALAMIN G. 2004: A gazdasági térszerkezet alakulásának legújabb folyamatai. *Falu Város Régió*, 11. 9. pp. 14–24.
- SALAMIN G.–KIGYÓSSY G.–BORBÉLY M.–TAFFERNER B.–SZABÓ B.–TIPOLD F.–PÉTI M. 2014: A fejlesztés-politika és területfejlesztés új koncepciójáról: Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció és a 2005-ös országos területfejlesztési koncepció érvényesítésének tapasztalatai. *Falu Város Régió* 20.1. pp. 7–24.
- SALAMIN G.–LENGYEL I.–GUTPINTÉR J. 2016: Regionális különbségek a gazdasági növekedésben Magyarországon.
- SALAMIN G.–RADVÁNSZKI A.–NAGY A. 2008: A magyar településhálózat helyzete, *Falu Város Régió* 2008 (3). pp. 6–26.
- SALAMIN G.–PÉTI M.–CZIRA T. 2005: Paradigmaváltás küszöbén: Az új Országos területfejlesztési koncepció és a területi tervezés. *Területi Statisztika* 8.5. pp. 423–439.
- SALÁNCZII.–FEKETE T. 1985: A településfejlesztés és a falusi népesség változásának összefüggései Győr–Sopron megyében. *Területi statisztika*, 35.3. pp. 331–342.
- STIGLITZ, J. E.–SEN, A.–FITOUSSI, J.P. 2009: Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Paris
- SZÁSZ A. 1984: Aprófalvak – nagy felelősség. – In: SÜKÖSD F. (szerk.): Az aprófalvak közéleté és ifjúsága. Kisz Baranya megyei Bizottsága, Pécs. pp. 153–165.
- TÓTH B. I. 2011: A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében, *Területi Statisztika* 14.5. pp. 530–543.
- TÓTH B. I. 2013: The relations between territorial capital and regional and urban development – the case of Hungarian medium size cities, Széchenyi István Egyetem, doktori disszertáció
- TÓTH G.–NAGY Z. 2013: Same or Different Development Paths? A Comparative Study of the Large Cities and Regions in Hungary, *Regional Statistics*, 4.1. pp. 100–119. <https://doi.org/10.15196/RS04107>
- TÓTH K. 1982: Tények és érvek a Békés megyei községek népességmegtartó képességéről. *Területi statisztika*, 32.1–2. pp. 40–59.
- VARGA A. 2009: Térszerkezet és gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest
- WATERHOUT, B.–MEIJERS, E.–ZONNEVELD, W. 2005: Polycentric Development Policies in Europe: Overview and Debate, *Built Environment* 31.2. pp. 163–173. <https://doi.org/10.2148/benv.31.2.163.66250>